

Knowledge Consortium of Gujarat
 Department of Higher Education, Government of Gujarat
JOURNAL OF EDUCATION
 ISSN : 2320-0014

Year-1 | Issue-1 | Continuous issue-1 | August-September 2012

યુ.જી.સી. : એ.એસ.સી. ઓરીએન્ટેશન કાર્યક્રમના સહભાગી શિક્ષક-પ્રશિક્ષકોના પ્રતિભાવોનો અભ્યાસ

સારાંશ:

પ્રસ્તુત સંશોધનનો હેતુ ઓરીએન્ટેશન કાર્યક્રમની અસરકારકતા અને તે અંગે અધ્યાપકોનો દ્રષ્ટિકોણ જણાવવાનો હતો. આ માટે સંશોધકોએ એ.એસ.સી., રાજકોટ ખાતે આયોજીત એપ્રિલ-મે 2006માં ઓરીએન્ટેશન પ્રોગ્રામ - ૭૫/૭૬ માં હાજર શિક્ષક-પ્રશિક્ષકોની સહેતુક નમૂના પસંદગી કરી હતી. માહિતી એકત્રીકરણ માટે ઉપકરણ તરીકે સ્વરચિત અભિપ્રાયવલીની રચના કરવામાં આવી હતી. જેમાં ૩૦ કલમોના સંમત, તટસ્થ, અસંમત એમ ત્રણ બિંદુમાં અને ત્રણ મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના જવાબ આપવાના હતાં. જેનું અનુક્રમે અંકશાસ્ત્રીય પદ્ધતિ અને ગુણાત્મક પદ્ધતિથી પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું હતું. જેના તારણો આ મુજબના હતાં. આ કાર્યક્રમ અધ્યાપકોની વ્યવસાયિક સજ્જતામાં વધારો કરે છે અને અધ્યાપકોની સંશોધન વૃત્તિ, વાચન વૃત્તિ અને વિચાર વૃત્તિમાં વધારો કરનાર છે. પ્રસ્તુત કાર્યક્રમ અધ્યાપકોના ફિલ્મ, એડવર્ટઇઝીંગ, સાહિત્ય અને પોતાના વ્યવસાય પ્રત્યેનો દ્રષ્ટિકોણ બદલ્યો છે.

પ્રસ્તાવના

તમસો મા જ્યોતિર્ગમય - ઊડા અંધારેથી પ્રભુ પરમ સત્યે તું લઇ જા - આ ઉકિત પ્રમાણેનું કાર્ય એ ખરેખર શિક્ષકના હાથમાં સોંપાયેલું છે. શિક્ષક એ ભાવિ નાગરિક ઘડવાનું અતિ મહત્વનું કાર્ય કરે છે. આજના યુગમાં પણ સમાજને શિક્ષકો પાસેથી ઘણી બધી અપેક્ષાઓ છે. શિક્ષકે પોતે સર્વોત્તમ બનવું પડશે. આવા આદર્શ શિક્ષકોનું નિર્માણ કરવાનું કામ શિક્ષક-પ્રશિક્ષણ સંસ્થાઓ વિદ્યાર્થીઓને સારું અને સાચું શિક્ષણ આપી સમાજનો જીર્ણોદ્ધાર કરે છે.

"Education is the complete development of individual so that he can make on original contribution to human life according to his best capacity."
 ટૂંકમાં, આમ કહી શકાય કે શિક્ષણ વ્યક્તિનો સર્વાંગી વિકાસ કરે છે અને તેમાં શારીરિક, માનસિક, આધ્યાત્મિક, વ્યક્તિગત અને સામાજિક એમ દરેક પ્રકારના વિકાસનો સમાવેશ થાય છે. એટલે કહી શકાય કે શિક્ષણ થકી શિક્ષકે શારીરિક, માનસિક, આધ્યાત્મિક, વ્યક્તિગત અને સામાજિક વિકાસ કેળવવો પડશે. ટૂંકમાં કહી શકાય કે શિક્ષકે પોતાના વ્યવસાયિક સજ્જતા વિકસાવવા પડશે. શિક્ષક-પ્રશિક્ષણ સંસ્થાઓમાં શિક્ષણ કાર્ય કરવાથી વ્યવસાયિક સજ્જતા કેળવાય જ છે તેમ કહેવું યોગ્ય નથી. તે માટે શિક્ષણ ઉપરાંત વિવિધ કાર્યક્રમોમાં શિક્ષકે ભાગ લેવો અનિવાર્ય બની રહેશે. નીચેના જેવા કાર્યક્રમો શિક્ષક-પ્રશિક્ષકો માટે ઉપયોગી બની રહેશે: ફોન્ડરન્સ, સેમિનાર, ગોષ્ઠિ, ટેલિકોન્ફરન્સ, જૂથ ચર્ચા, ઓરીએન્ટેશન કાર્યક્રમ, રીફ્રેશર કાર્યક્રમ વગેરે. નવા શિક્ષક-પ્રશિક્ષકો માટે ઓરીએન્ટેશન કાર્યક્રમ મહત્વનો છે. જે UGC ધ્વારા નિર્ધારિત કરે છે અને તે નોકરીની શરૂઆતમાં અમુક સમય મર્યાદામાં કરવો ફરજિયાત છે. ઓરીએન્ટેશન કાર્યક્રમ કરવાથી શિક્ષક-પ્રશિક્ષકોમાં વ્યવસાયિક સજ્જતા કેળવાય છે કે કેમ? તેનો પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ છે. શિક્ષક-પ્રશિક્ષકોનો ઓરીએન્ટેશન કાર્યક્રમ પ્રત્યેનો દ્રષ્ટિકોણ કેવો છે. તેનો અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો છે. જેમાંથી મળતા ઉત્તરો આપવાને ઓરીએન્ટેશન કાર્યક્રમની અસરકારકતાથી માહિતગાર કરવો અને આ હિતનો અભ્યાસ ભાવિ પેઢી માટે ઉપયોગી બનશે તેવી આશા ચોક્કસ છે.

અભ્યાસ કથન

પ્રસ્તુત અભ્યાસનું સમસ્યા શિર્ષક આ મુજબ હતું.

યુ.જી.સી. : એ.એસ.સી. ઓરીએન્ટેશન કાર્યક્રમના સહભાગી શિક્ષક-પ્રશિક્ષકોના પ્રતિભાવોનો અભ્યાસ

A STUDY OF REFLECTIONS OF TEACHER EDUCATORS PARTICIPATED IN THE UGC : ASC ORIENTATION PROGRAMME

સંશોધનના હેતુઓ

પ્રસ્તુત અભ્યાસ નીચે જેવા હેતુસર હાથ ધરાયો હતો.

1. ઓરીએન્ટેશન કાર્યક્રમની અસરકારકતાનો અભ્યાસ કરવો.
2. શિક્ષક-પ્રશિક્ષકોના ઓરીએન્ટેશન કાર્યક્રમ અંગેનો દ્રષ્ટિકોણ જાણવો.

સંશોધન સીમાંકન

હાથ ધરવામાં આવેલ અભ્યાસમાં નીચેનું સીમાંકન સ્વીકાર્ય હતું.

પ્રસ્તુત સંશોધન માટે ASC આયોજીત એપ્રિલ-મે 2006માં ઓરીએન્ટેશન કાર્યક્રમ - 75/76 માં હાજર 31 શિક્ષક-પ્રશિક્ષકોનો સમાવેશ કરેલ હતો.

સંશોધન યોજના

પ્રસ્તુત સંશોધનએ વર્ણનાત્મક સંશોધન છે. જે અંતર્ગત સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરાયો હતો.

ઉપકરણ

નમૂના હેઠળના પાત્રો પાસેથી માહિતી પ્રાપ્તિ માટે સ્વરચિત ઉપકરણ તરીકે અભિપ્રાયાવલિનો ઉપયોગ કરાયો હતો.

અભિપ્રાયાવલિ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં અભિપ્રાયાવલિ શિક્ષક-પ્રશિક્ષકોના પતિભાવો મેળવવા માટે અભિપ્રાયાવલિ બનાવવામાં આવી હતી. જેમાં બે વિભાગો રાખવામાં આવ્યા હતા. પ્રથમ વિભાગમાં 30 કલમો રાખવામાં આવી હતી. જેમાં શિક્ષક-પ્રશિક્ષકે સંમત, તટસ્થ, અસંમત એમ ત્રણેયમાંથી એક ઉત્તરની પસંદગી કરવાની હતી. જ્યારે બીજા વિભાગમાં શિક્ષક-પ્રશિક્ષકોએ ત્રણ મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના જવાબ આપવાના હતાં.

નમૂના પસંદગી

પ્રસ્તુત સંશોધન માટે સંશોધકો યુ.જી.સી. : એ.એસ.સી. વ આયોજીત એપ્રિલ-મે 2006માં ઓરીએન્ટેશન કાર્યક્રમ - 75/76 માં હાજર 31 શિક્ષક-પ્રશિક્ષકોને સહેતુક નમૂના પસંદગી દ્વારા પસંદ કરવામાં આવ્યા હતાં.

માહિતી એકત્રીકરણ

પ્રસ્તુત સંશોધન માટે સંશોધકોએ એપ્રિલ-મે 2006માં આયોજીત ઓરીએન્ટેશન કાર્યક્રમ - 75/76 ના અંતિમ દિવસોમાં શિક્ષક-પ્રશિક્ષકો પાસેથી અભિપ્રાયાવલિ ભરાવી માહિતી એકત્રીત કરી હતી.

માહિતી પૃથક્કરણ

પ્રાપ્ત માહિતીનું વર્ણનાત્મક આંકડાશાસ્ત્ર વડે પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું હતું. અભિપ્રાયાવલિના 30 વિધાનોના ઉત્તર ત્રણ બિંદુમાં લેવામાં આવ્યા હતાં. જ્યારે ત્રણ મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોનું ગુણાત્મક પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

શિક્ષક-પ્રશિક્ષકોના પ્રતિભાવોની ટકાવારી અને કાર્ણવર્ગ

ક્રમ	સંમતના %	તટસ્થના %	અસંમતના %	કાર્ણવર્ગ	સાર્થકતા
•	87.10	12.90	0.00	41.17	0.01
•	97.77	3.23	0.00	56.27	0.01
•	87.10	6.45	6.45	40.40	0.01

•	67.74	22.58	9.68	17.36	0.01
•	45.16	41.94	12.90	5.94	-
•	22.58	19.35	58.06	8.65	0.05
•	77.97	19.35	9.68	20.27	0.01
•	6.45	12.90	80.65	31.49	0.01
•	6.45	6.45	87.10	40.40	0.01
•	3.23	16.13	80.65	32.07	0.01
•	64.52	16.13	19.35	13.69	0.01
•	77.52	19.35	3.23	28.40	0.01
•	58.06	29.03	12.90	9.81	0.01
•	77.42	16.13	6.45	27.62	0.01
•	25.81	25.81	48.39	3.23	-
•	29.03	19.35	51.61	5.17	-
•	29.03	29.03	41.91	1.10	-
•	70.97	25.81	3.23	22.20	0.01
•	12.90	16.13	70.97	19.88	0.01
•	77.42	19.35	3.23	28.40	0.01
•	80.65	12.90	6.45	31.49	0.01
•	90.32	9.68	0.00	45.81	0.01
•	64.52	16.13	19.35	13.69	0.01
•	74.19	22.58	3.23	25.10	0.01
•	9.68	32.26	58.06	10.98	0.01

•	87.10	12.90	0.00	41.17	0.01
•	64.52	35.48	0.00	19.49	0.01
•	87.10	12.90	0.00	41.17	0.01
•	67.47	29.03	3.23	19.69	0.01
•	80.65	16.13	3.23	32.07	0.01

તારણો

ઉપરોક્ત અંકશાસ્ત્રીય પૃથક્કરણને આધારે નીચે મુજબના તારણો મળ્યા:

- 87.10% અધ્યાપકોના મતે અન્ય વિસ્તારના અધ્યાપકોના સંપર્ક અને વિચારોની આપલેથી નવીન માહિતી પ્રાપ્ત થઇ.
- 96.77% અધ્યાપકો માને છે કે આ પ્રકારના કાર્યક્રમોથી અધ્યાપકોને સ્વવિકાસની ઉત્તમ તક મળે છે.
- 87.10% અધ્યાપકોના મતે ફિલ્મ રિવ્યુ અંગેના પ્રવચનથી અમારો ફિલ્મ જોવાનો દ્રષ્ટિકોણ બદલાયો.
- 67.74% અધ્યાપકોના મતે 6 દિવસની કમ્પ્યુટર તાલીમથી કમ્પ્યુટર અંગેનો હાઉ દૂર થયો જ્યારે 22% આ બાબતે તટસ્થ છે.
- 45.16% અધ્યાપકોના મતે આ કાર્યક્રમમાં સંશોધન ક્ષેત્રે ઇન્ટરનેટના ઉપયોગથી માહિતગાર થયા જ્યારે 42% તટસ્થ છે.
- 58% અધ્યાપકો દૈનિક ચેરપર્સનની નિમણૂક એ માત્ર સહભાગીપણાની ઔપચારિકતા જ બની રહી. આ બાબત સાથે અસંમત છે.
- 70.97% અધ્યાપકોના મતે સેમિનારના આયોજનથી અધ્યાપકો પોતાની મર્યાદાઓ અંગે સભાન બની શક્યા.
- 80.65% અધ્યાપકો આ પ્રકારના કાર્યક્રમથી સાચા અર્થમાં કોઇ વ્યવસાયિક વિકાસ જણાયો નથી. આ બાબત સાથે અસંમત છે.
- 87.10% અધ્યાપકો પૂરેપૂરા આર્થિક વળતરના કારણે જ મને આવા કાર્યક્રમોમાં જોડાવું ગમે છે. આ બાબત સાથે અસંમત છે.
- 80.65% અધ્યાપકોના મતે FIRO-B જેવા વિષય અધ્યાપકો માટે ઉપયોગી છે.
- 64.52% અધ્યાપકોના મતે આ કાર્યક્રમમાં સંશોધન અંગે પૂરતી માહિતી મળી નથી.
- 77.52% અધ્યાપકોના મતે આ કાર્યક્રમથી સાંપ્રત સમયમાં શિક્ષણમાં થતાં પરિવર્તનોથી માહિતગાર થયા.
- 58.06% અધ્યાપકોના મતે ઉનાળાના દિવસોમાં યોજાતા તાલીમ કાર્યક્રમનો સમય સવારો હોય તો તે ઇચ્છનીય છે.
- 71.42% અધ્યાપકોના મતે એકેડેમિક સ્ટાફ કોલેજના ગ્રંથપાલનો અભિગમ સમગ્ર કાર્યક્રમની હકારાત્મક જણાયો.
- 51.61% અધ્યાપકોના મતે કમ્પ્યુટરના બેઝિક અભ્યાસક્રમની પૂર્ણ સમજ મળી નથી.
- 41% અધ્યાપકોના મતે લાંબા સમયગાળાના કાર્યક્રમથી કંટાળો જન્મ્યો.
- 70.97% અધ્યાપકોના મતે શિક્ષણમાં નવીનતમ ટેકનોલોજીથી માહિતગાર થયા.
- 70.97% અધ્યાપકોના મતે મ્યુઝીકલ કાર્યક્રમમાં વાતાવરણની અસરથી ઉઘ આવી જાય છે. આ બાબતથી સંમત નથી.
- 77.52% અધ્યાપકોના મતે અધ્યાપકોમાં શૈક્ષણિક જીવન મૂલ્યોનો વિકાસ થશે.
- 80.85% અધ્યાપકોના મતે મ્યુઝીકલ રિલેકેશનથી આગળનો કાર્યક્રમ વેગવંતો બને છે.
- 90.32% અધ્યાપકોના મતે સાહિત્ય અંગેના પ્રવચનોએ સાહિત્ય તૃષ્ણા વધારી છે.
- 64.32% અધ્યાપકોના મતે અનુદાનિત સંશોધનો તથા પ્રકાશનો તરફનો અમારો અભિગમ વિકસ્યો છે.
- 74.19% અધ્યાપકોના મતે શિક્ષણની તાલીમથી કમ્પ્યુટરની પ્રાથમિક માહિતીની અસરકારકતા વધી.
- 58.06% અધ્યાપકો છ કલાક સિવાયના સમયગાળામાં કોઇ શૈક્ષણિક આદાન પ્રદાન થતું નથી. આ બાબત સાથે અસંમત છે. જ્યારે 32.26% તટસ્થ છે.
- 87.10% અધ્યાપકોના મતે પ્રત્યાયન કૌશલ્ય સંબંધી ક્ષમતાઓનો વિકાસ થયો.
- 64.52% અધ્યાપકોના મતે અધ્યાપકોમાં પ્રયોગશીલતાના અભિગમ વિકસ્યો છે.
- 87.10% અધ્યાપકોના મતે શિક્ષણ અને સાહિત્ય વચ્ચેનો સંબંધ સમજી શકાયો.
- 67.74% અધ્યાપકોના મતે સમય - વ્યવસ્થાપનના પ્રવચનો વ્યક્તિત્વ વિકાસમાં મદદરૂપ થશે.

- 80.65% અધ્યાપકોના મતે કેસ સ્ટડી અને પુસ્તક સમીક્ષા જેવી પ્રાયોગિક કાર્યોથી વાચન અને વિચારશક્તિ ખીલી છે.

અભિપ્રાયાવલીના મુકત જવાબી પ્રશ્નોને આધારે નીચેની બાબતો સ્પષ્ટ થઇ.

પ્રસ્તુત કાર્યક્રમથી વ્યાવસાયિક સજ્જતામાં વધારો થાય છે.

શિક્ષણને જીવંત અને ચેતનામય બનાવવાની પદ્ધતિઓ જાણી.

વિદ્યાર્થીઓની સમસ્યાઓ જાણીને ઉકેલવાનો પ્રયાસ કરવા માર્ગદર્શન મળ્યું.

પોતાને આજીવન વિદ્યાર્થી સ્વીકારીને સતત આગળ વધતા રહેવાની પ્રેરણા પ્રાપ્ત થઇ.

સમયપાલન અને શીસ્તનો ગુણ કેળવાવો.

સિનેમા અને એડવર્ટાઇઝીંગ વિશે નવો દ્રષ્ટિકોણ ખીલ્યો.

કાર્યક્રમની મર્યાદાઓ

કાર્યક્રમ દિવસોની દ્રષ્ટિએ વધુ લાંબો લાગે છે.

ઉનાળાની ઋતુ પ્રમાણે 11:00 થી 6:00 સમય અયોગ્ય કમ્પ્યુટરની તાલીમ માટે ઓછો સમય.

પ્રાયોગિક કાર્ય, ચર્ચા, પ્રશ્નોત્તરી માટે યોગ્ય પ્રમાણમાં સમય ફાળવેલ નથી.

જેઠર બાયસ સંચાલકો તરફથી જણાઇ આવ્યો.

સૂચનો

- અભિપ્રાયાવલીને આધારે નીચે મુજબ સૂચનો પ્રાપ્ત થયા છે. જેના અમલીકરણથી કાર્યક્રમ વધુ અસરકારક બનશે.
- ઓરીએન્ટેશન કાર્યક્રમના દિવસો ઘટાડવા અને ઋતુ અનુસાર સમયનું માળખું ગોઠવવું.
- કમ્પ્યુટર શીખવવામાં થીયરી પ્રેક્ટીકલનો ક્રમ જાળવવો અને શીખી શકાય તેટલો પૂરતો સમય આપવો.
- કમ્પ્યુટર-ઇન્ટરનેટનો ફાજલ સમયમાં ઉપયોગ કરવાની છૂટ આપવી.
- લાયબ્રેરી કાર્ય અસરકારક બનાવવા વાચન શિબિર, 'આ સપ્તાહનું વાચન' જેવી પ્રયુક્તિઓ અજમાવી શકાય.
- સંશોધન પ્રસ્તાવ અને સંશોધન પેપર અંગે અધ્યાપકોને વિસ્તૃત સમજ આપવી.
- ફિલ્ડ વિઝિટ અને પ્રવાસના કાર્યક્રમો વધુ હેતુલક્ષી રીતે યોજાય એ જરૂરી છે.
- શારીરિક વિકાસ અને અધ્યાત્મિક વિકાસને સાંકળતા પ્રવચનોનું આયોજન કરવું.
- દરેક તજજ્ઞોના લેકચરની કોપી દરેક અધ્યાપકને મળી રહે તેવી સગવડ કરવી જેથી અધ્યાપકો લખવા કરતાં ચર્ચામાં વધુ ભાગ લે.
- બે-ત્રણ સ્પર્ધાત્મક પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરી શકાય.
- દરેક વ્યાખ્યાનને અંત પ્રશ્નોત્તરી અને ચર્ચા માટે નિશ્ચિત સમયની ફાળવણી કરવી જોઇએ.
- ક્રિયાત્મક સંશોધન અને જૂથ ચર્ચાનું આયોજન કરી શકાય.
- સર્જનાત્મક લેખનને ઉત્તેજન મળે તેવા સ્વાધ્યાયકાર્યનું આયોજન કરવું.
- જમવાની સગવડ એ.એસ.સી. હોસ્ટેલમાં હોય તો તે વધુ ઇચ્છનીય છે.
- સેમિનાર અને કેસસ્ટડીઝ માટે વધુ સમય ફાળવવો.

સંદર્ભસૂચિ--:

1. Best John W. (1959). Research in Education. New Delhi : Prentice Hall Inc.
2. દેસાઇ કે. જી. અને દેસાઇ, એચ. જી. (૧૯૯૭). સંશોધન પદ્ધતિ અને પ્રવિધિઓ. અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.
3. પારેખ, બી. યુ. અને ત્રિવેદી એચ. જી. (૧૯૯૭). શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્ર. અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.
4. શાહ, ડી. બી. (૨૦૦૪). શૈક્ષણિક સંશોધન. અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

ડૉ.દેવાંગ કે. પારેખ

આસી.પ્રોફેસર

બી.એડ. કોલેજ, સીંગવડ

તા.લીમખેડા, જિ.દાહોદ